

Het sociaal-economisch perspectief van het landelijk gebied

Een analyse van recente studies naar verdienmodellen

Monica van Alphen, Allard Jellema, Kornelis Walma en Stijn Reinhard

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Het sociaal-economisch perspectief van het landelijk gebied

Een analyse van recente studies naar verdienmodellen

Monica van Alphen, Allard Jellema, Kornelis Walma en Stijn Reinhard

Het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN) staat voor de uitdaging om beleidsplannen voor stikstof, water, natuur en klimaat te combineren met een vitaal landelijk gebied, waarbij het sociaal-economisch perspectief essentieel is. Deze studie analyseert 40 onderzoeken over verdienmodellen in het landelijk gebied, met een focus op de karakterisering van deze onderzoeken, de identificatie van rode lijnen en onderliggende paradigma's, en de inzichten die relevant zijn voor toekomstig onderzoek en beleid.

Wageningen Economic Research
Wageningen, oktober 2024

RAPPORT
2024-138

Van Alphen, Monica, Allard Jellema, Kornelis Walma, Stijn Reinhard, 2024. *Het sociaal-economisch perspectief van het landelijk gebied; Een analyse van recente studies naar verdienmodellen*. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2024-138. 24 blz.; 4 fig.; 1 tab.; 21 ref.

Deze studie geeft een bondige analyse van bestaand onderzoek naar het sociaal-economisch perspectief en verdienmodellen voor agrarische bedrijven in het landelijk gebied. In deze studie zijn 40 rapporten van studies naar verdienmodellen geanalyseerd. Op basis van de geanalyseerde studies, zien we twee witte vlekken in het gedane onderzoek. Een eerste witte vlek is onderzoek naar het verdienvermogen van de regio als richting voor de ontwikkeling van verdienmodellen. Een andere witte vlek is de internationale context in onderzoek naar verdienmodellen. Deze analyse van bestaande rapporten geeft overzicht in de voorhanden kennis en biedt handvatten voor verdere onderzoeksprogrammering en beleidsvorming op het thema van agrarische verdienmodellen.

This study provides a concise analysis of existing research on the socio-economic perspective and business models for agricultural enterprises in rural areas. In this study, 40 reports on business models were analysed. Based on the analysed studies, we identified two gaps in the existing research. The first gap concerns research into the earning capacity of the region as a direction for the development of business models. Another gap is the lack of an international context in research on business models. This analysis of existing reports provides an overview of the available knowledge and offers guidance for further research programming and policy development on the theme of agricultural business models.

Trefwoorden: Sociaal-economisch perspectief, verdienmodellen, optimalisatieparadigma, bredewelvaarparadigma, gebiedsgerichte aanpak

Dit rapport is gratis te downloaden op <https://doi.org/10.18174/675734> of op www.wur.nl/economic-research (onder Wageningen Economic Research publicaties).

© 2024 Wageningen Economic Research
Postbus 29703, 2502 LS Den Haag, T 070 335 83 30, E communications.ssg@wur.nl,
www.wur.nl/economic-research. Wageningen Economic Research is onderdeel van Wageningen University & Research.

Dit werk valt onder een Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel 4.0 Internationaal-licentie.

© Wageningen Economic Research, onderdeel van Stichting Wageningen Research, 2024
De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken maken. Materiaal van derden waarvan in het werk gebruik is gemaakt en waarop intellectuele eigendomsrechten berusten, mogen niet zonder voorafgaande toestemming van derden gebruikt worden. De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met het werk van de gebruiker of het gebruik van het werk. De gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.

Wageningen Economic Research aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Wageningen Economic Research is ISO 9001:2015 gecertificeerd.

Wageningen Economic Research Rapport 2024-138 | Projectcode 2282700660

Foto omslag: Shutterstock

Inhoud

1	Inleiding	5
2	Karakterisering van onderzoek	6
	2.1 Categorisering verdienmodellen	6
	2.2 Verdienmodellen in de Kennis- en Innovatieagenda Landbouw-Water-Voedsel 2024-2027	8
3	De rol van het onderzoek in de ontwikkeling van verdienmodellen	12
4	Paradigma's	14
	4.1 Het optimalisatieparadigma	14
	4.2 Het bredewelvaartparadigma	14
5	Analyse	15
	5.1 Gebiedsgerichte aanpak speelt een kleine rol in onderzoek	15
	5.2 De internationale context is onderbelicht in onderzoek	15
	5.3 Beleidsaanbevelingen verschillen per paradigma van de studie	16
6	Conclusies	17
	Bronnen en literatuur	18
Bijlage 1	Methodiekbeschrijving	19
Bijlage 2	Lijst van geëvalueerde studies	20
Bijlage 3	Analyseraamwerk	22

1 Inleiding

Het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN) staat voor grote opgaven in het landelijk gebied waar beleidsplannen voor stikstof, water, natuur en klimaat gecombineerd worden met het streven naar een vitaal landelijk gebied. Deze opgaven blijven actueel, hoewel het Nederlands Programma Landelijk Gebied als zodanig niet meer bestaat. Het sociaal-economisch perspectief is dan ook een belangrijke factor in de beoordeling van de beleidsplannen van het LVVN.

De afgelopen jaren zijn er tal van onderzoeken uitgevoerd over verdienmodellen in het landelijk gebied. Een verdienmodel geeft aan hoe je geld verdient met je bedrijf en is onderdeel van het businessmodel van een bedrijf. Het verdienmodel omvat vooral de inkomsten- en kostenkant binnen het businessmodel. Het businessmodel zelf bestaat uit veel andere factoren zoals klantensegmentering, communicatie-, distributie- en verkoopkanalen, cruciale hulpbronnen, sleutelactiviteiten en partnerschappen (Jongeneel, 2020; Polman en Jongeneel, 2020).

Deze studie geeft een bondige analyse van bestaand onderzoek naar het sociaal-economisch perspectief en verdienmodellen voor individuele agrarische bedrijven in het landelijk gebied. Dit overzicht over de voorhanden kennis biedt handvatten voor verdere onderzoeksprogrammering en beleidsvorming op dit thema.

Daarbij worden de volgende vragen beantwoord:

- Hoe kan het onderzoek gedaan naar verdienmodellen gekarakteriseerd worden?
- Welke rode lijnen kunnen we uit deze onderzoeken halen en welke onderliggende paradigma's komen terug?
- Welke inzichten bieden deze onderzoeken naar verdienmodellen voor beleid?

In deze studie zijn 40 rapporten van studies naar verdienmodellen geanalyseerd. Deze studies gaan over bestaande en nieuwe verdienmodellen voor de landbouw in Nederland in relatie tot opgaven rond stikstof, water, natuur en klimaat. Deze rapportage presenteert en bediscussieert de bevindingen. De methodiekbeschrijving wordt gegeven in bijlage 1, het volledige overzicht van studies in bijlage 2 en het analyseraamwerk in bijlage 3.

2 Karakterisering van onderzoek

Om goed zicht te krijgen op de onderzoeken die de afgelopen jaren zijn uitgevoerd over verdienmodellen, zijn deze onderzoeken vanuit verschillende invalshoeken geanalyseerd. Deze werkwijze zorgt voor een overzicht van de belangrijkste bevindingen met betrekking tot de karakteristieken van het onderzoek. We onderscheiden drie invalshoeken:

1. *Categorisering verdienmodellen*

Er is een categorisering gemaakt van verschillende soorten verdienmodellen.

2. *Verbinding met KIA-LWV*

Er is onderzocht hoe de geanalyseerde onderzoeken aansluiten bij de strategische doelstellingen van Kennis- en Innovatieagenda Landbouw-Water-Voedsel (KIA-LWV) voor de periode 2024-2027.

3. *Impact op ontwikkeling nieuwe verdienmodellen*

Er is geëvalueerd in hoeverre de geanalyseerde onderzoeken een bijdrage leveren aan de ontwikkeling en implementatie van innovatieve verdienmodellen in de praktijk.

2.1 Categorisering verdienmodellen

In de literatuur naar verdienmodellen bestaat geen eenduidige categorisering om de verschillende verdienmodellen te groeperen. In plaats daarvan worden verdienmodellen vaak gekoppeld aan bepaalde vormen van landbouw, zoals natuurinclusieve landbouw en kringlooplandbouw. Daarnaast worden ze geassocieerd met bepaalde bedrijfsvormen, zoals korte ketens en multifunctionele landbouw, evenals met de productie van nieuwe gewassen en producten.

Op basis van onze analyse (zie bijlage 1 voor een beschrijving van de methodologie toegepast in dit onderzoek) hebben we een categorisering van verdienmodellen opgesteld om een indeling te bieden die de diversiteit aan onderzoek naar verdienmodellen weerspiegelt, zie tabel 2.1.

De categorieën verdienmodellen staan niet strikt op zichzelf. In de praktijk kan bijvoorbeeld een biologisch bedrijf, naast het produceren van landbouwproducten, ook functioneren als een multifunctioneel bedrijf. Daarnaast kan een bedrijf dat zich richt op het sluiten van kringlopen eveneens nieuwe gewassen telen. Hoewel in de praktijk verschillende combinaties van de hieronder gepresenteerde categorieën vaak voorkomen, blijkt uit de geanalyseerde literatuur dat de focus meestal ligt op één enkele categorie. Zo richt een onderzoek naar verdienmodellen rond kringlooplandbouw zich doorgaans niet ook op multifunctionele landbouw.

Tabel 2.1 De categorieën verdienmodel bestudeerd in de geanalyseerde studies

Categorieën verdienmodellen	Beschrijving	Rapporten (zie bijlage 2)
Natuurgerichte landbouw	Klimaat, milieu en biodiversiteit worden integraal mee genomen in het verdienmodel. Bijvoorbeeld door optimaal gebruik te maken van natuurlijk kapitaal in de productie van landbouwproducten, terwijl er tevens actief wordt bijgedragen aan de zorg van datzelfde natuurlijke kapitaal.	2, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 14, 16, 18, 19, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39
Kringlooplandbouw	Kringlooplandbouw betreft het hergebruiken van zoveel mogelijk grondstoffen, voedingsstoffen en afvalstromen in de landbouw. De nadruk ligt op het zo laag mogelijk sluiten van kringlopen, ten gunste van klimaat, milieu en biodiversiteit (Majj et al., 2019).	1, 8, 12
Korte ketens	In deze categorie staan korte verbindingen, met zo weinig mogelijk schakels, centraal. Voedsel gaat rechtstreeks van boer naar de consument, via bijvoorbeeld boerderijwinkels, boerenmarkt (Venema et al., 2021) of gemeenschapslandbouw. ¹	5, 9, 23, 29, 38, 40
Multifunctionele landbouw	Multifunctionele landbouw betreft bedrijven die agrarische productie combineren met additionele activiteiten zoals recreatie, zorg, en huisverkoop (korte keten).	1, 3, 5, 9, 10, 27, 29, 38, 40
Nieuwe gewassen of producten	Deze categorie omvat de teelt van nieuwe gewassen als alternatief voor huidige gewassen.	1, 4, 5, 9, 15, 17, 34, 38, 40

Natuurgerichte landbouw

De term 'natuurgerichte landbouw' is gekozen om ook landbouwvormen als natuurinclusieve landbouw en regeneratieve landbouw te omvatten. Ondanks bestaande verschillen, hebben deze vormen als uitgangspunt het versterken van natuur. Bovendien bestaat er voor deze landbouwvormen geen universeel aanvaarde definitie. Ook zijn veel maatregelen die worden genomen in deze landbouwvormen identiek aan elkaar.

Het onderzoek in deze categorie richt zich vaak op verdienmodellen voor boeren die maatregelen nemen gericht op klimaat, milieu en biodiversiteit door bijvoorbeeld het toepassen van weidevogelbeheer, kruidenrijkgrasland, verminderd gebruik van landbouwchemicaliën (4, 6, 37) evenals het leveren van ecosysteemdiensten zoals verbeterde waterkwaliteit, koolstofvastlegging, en landschapskwaliteit (5, 11, 32, 36). In veel gevallen wordt hierbij verwezen naar verwerkers zoals FrieslandCampina die boeren extra belonen voor duurzaamheidsprestaties (11, 20) evenals de provincies Drenthe en Noord-Brabant. Deze provincies hebben elk een beloningssystematiek ontwikkeld om boeren financieel te belonen voor prestaties op het gebied van water, bodem, klimaat en stikstof (11, 21, 24, 25). Ook voorbeelden uit het buitenland worden genoemd (31, 32).

Kringlooplandbouw

In 2018 presenteerde LVVN een visie waarin Nederland geleidelijk overgaat op kringlooplandbouw (LNV, 2018). Sinds de presentatie van deze visie is het aantal onderzoeken rondom kringlooplandbouw toegenomen. Echter, het onderzoek over verdienmodellen in de context van kringlooplandbouw is relatief beperkt. In plaats daarvan richt veel onderzoek zich op de technische aspecten van kringlooplandbouw. Er zijn een paar uitzonderingen. Kort na de introductie van kringlooplandbouwvisie van de Rijksoverheid verscheen een rapport van de Taskforce verdienvermogen kringlooplandbouw (8) waarin de randvoorwaarden worden geschetst om een transitie naar kringlooplandbouw te realiseren. Veel aandacht ging hierbij uit naar verdienvermogen en verdienmodellen.

In een andere studie (1) worden innovatieve kringlooplandbouwbedrijven verkend. Deze bedrijven sluiten aan bij de definitie van kringlooplandbouw zoals beschreven in de visie (2018) van LVVN. Ook worden er aanbevelingen gedaan over hoe de overheid de ontwikkelingen van deze bedrijven kan ondersteunen. Daarnaast is er een studie (12) waarin handelingsperspectieven zijn geïnventariseerd voor de overheid om verschillende landbouwvormen, waaronder kringlooplandbouw, op te schalen. Hierbij ligt de focus onder andere op het thema verdienmodel.

¹ Er is geen universeel aanvaarde definitie van het begrip korte keten (Tacken et al., 2021; Venema et al., 2021). Aangezien dit paper verdienmodellen in kaart brengt afkomstig uit verschillende onderzoeken die verschillende definities gehanteerd, gaan we uit van een ruime definitie, door de term 'korte keten' te beschrijven als korte verbindingen tussen boer en consument, met zo weinig mogelijk schakels.

Korte ketens

Vormen van korte ketens worden in meerdere onderzoeken behandeld. Hierbij worden verschillende invullingen van korte ketens benoemd, zoals boerderij- en streekwinkels (5, 23), webwinkels, bezorging aan huis, groenteabbonementen, rechtstreekse verkoop aan een consumentencollectief (29), en gemeenschapslandbouw (5). Bij gemeenschapslandbouw, ook bekend als community supported agriculture (CSA) en Herenboeren, betalen burgers een jaarlijkse bijdrage en/of eenmalige inleg om de kosten van de boerderij te dekken. Daarnaast dragen burgers in-kind mee, door mee te helpen in taken op de boerderij. In ruil voor deze bijdragen ontvangen burgers een deel van de verse oogst gedurende het teeltseizoen (Smits et al., 2024).

Multifunctionele landbouw

In meerdere onderzoeken staat multifunctionele landbouw centraal, waarbij verschillende vormen van aanvullende activiteiten naast reguliere agrarische productie worden behandeld. Bekende voorbeelden die worden genoemd in de onderzoeken zijn boerderijverkoop, zorglandbouw, recreatie, agrarische kinderopvang en boerderijeducatie (2, 3, 27). Ook andere voorbeelden worden genoemd, zoals het produceren en verkopen van (duurzaam) geproduceerde energie en loonwerk voor derden (27).

Nieuwe gewassen of producten

De teelt van nieuwe gewassen als nieuw verdienmodel of als aanvulling op bestaande verdienmodellen wordt ook genoemd in de literatuur. Een voorbeeld betreft de productie van natte teelten,² zoals rietteelt, veenmos, teelt van lisdodde en cranberries, rietgras en zwarte els (1, 34). De potentiële afzetmarkt voor deze teelten zijn voeding, veevoer, de energie- en de bouwsector. Andere voorbeelden die worden genoemd, zijn de teelt van eiwitgewassen (zoals veldbonen, erwten en bonen) (15) of de teelt van gewassen gericht op nichemarkten, zoals mierikswortel en aardpeer (9).

Onderzoek naar verdienmodellen rond biologische landbouw beperkt

Wat opvalt is dat in de rapportselectie onderzoek over verdienmodellen in de context van biologische landbouw goeddeels ontbreekt. Uiteraard is er overlap tussen de hiervoor geïdentificeerde categorieën en biologische landbouw (nieuwe gewassen kunnen worden geteeld op biologische wijze en biologische producten kunnen worden afgezet binnen korte ketens). In 2020 presenteerde de Europese Commissie de Farm to Fork Strategy met daarin de ambitie om 25% biologische landbouw te realiseren in 2030 (EC, 2020). In 2022 gaf de Rijksoverheid aan van 4% naar 15% biologische landbouw te willen gaan in 2030 (LNV, 2022). Met deze ambities zou kunnen worden verondersteld dat ook meer inzicht nodig is in verdienmodellen rond biologische landbouw, ook gezien het feit dat de opschaling van biologische landbouw tegen belemmeringen aanloopt (Migchels et al., 2023).

2.2 Verdienmodellen in de Kennis- en Innovatieagenda Landbouw-Water-Voedsel 2024-2027

Topsectoren, ministeries en andere overheden, bedrijven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties hebben samen een agenda opgesteld die beschrijft welke nieuwe kennis en innovatie in het groenblauwe domein in de komende vier jaar gewenst zijn: de Kennis- en Innovatieagenda Landbouw, Water en Voedsel (KIA-LWV). De KIA-LWV 2024-2027 speelt de komende jaren een belangrijke rol bij het stimuleren, initiëren en ondersteunen van onderzoek en innovatie.

Het thema verdienmodellen sluit aan op het innovatieprogramma 'Verdienvermogen, perspectief en waardecreatie' dat binnen een van de zes missies van KIA-LWV is opgesteld (Missie 2: Land- en tuinbouw).³ Het beoogde einddoel van deze missie is dat boeren en tuinders een volhoudbare bedrijfsvoering hebben, op basis van maatschappelijke en economische gewaardeerde producten en/of diensten, ondersteund door een faciliterend netwerk, kaders en randvoorwaarden.

² De teelt van natte teelten wordt gezien als een manier om bodemdaling in veenweidegebieden te reduceren en daarmee de uitstoot van broeikasgassen die zijn opgeslagen in veengronden, te verlagen.

³ Zie deze [link](#) voor een uitgebreide beschrijving van Missie 2: Land- en tuinbouw.

Om dit te realiseren, zijn drie deelprogramma's opgesteld:

1. *De ondernemer*

Dit deelprogramma richt zich op het verbeteren van het perspectief van de ondernemers evenals de continuïteit van landbouw- en tuinbouwbedrijven.

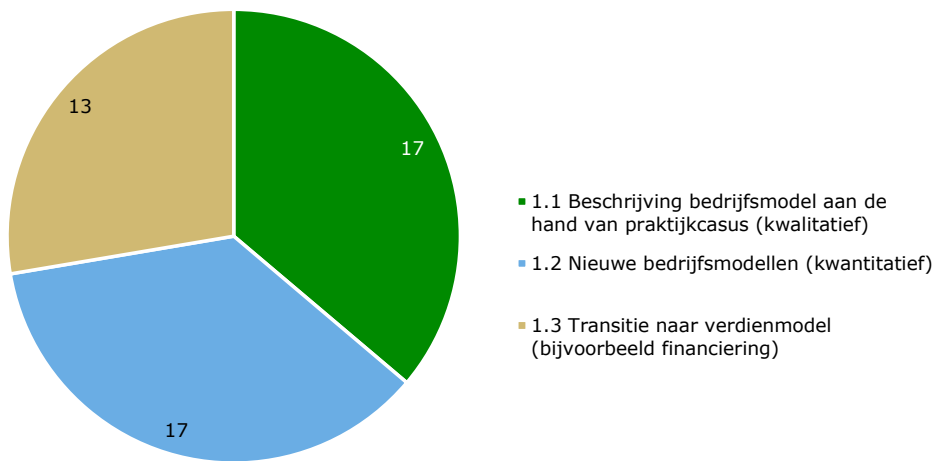
2. *De omgeving*

Dit deelprogramma heeft als doel om een systeem te realiseren rondom boeren en tuinders dat verduurzaming faciliteert.

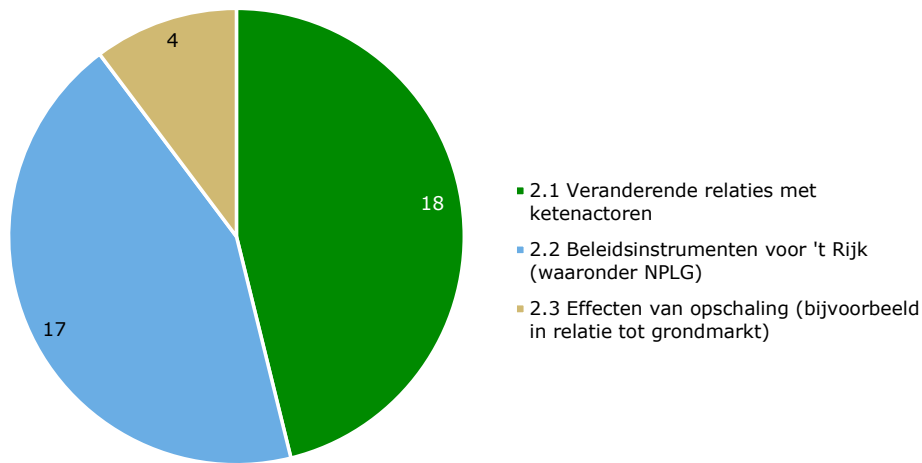
3. *Producten en diensten*

Dit deelprogramma richt zich op het realiseren van rendabele bedrijfsmodellen, waarin producten, maatschappelijke en ecosysteemdiensten naar waarde worden beloond.

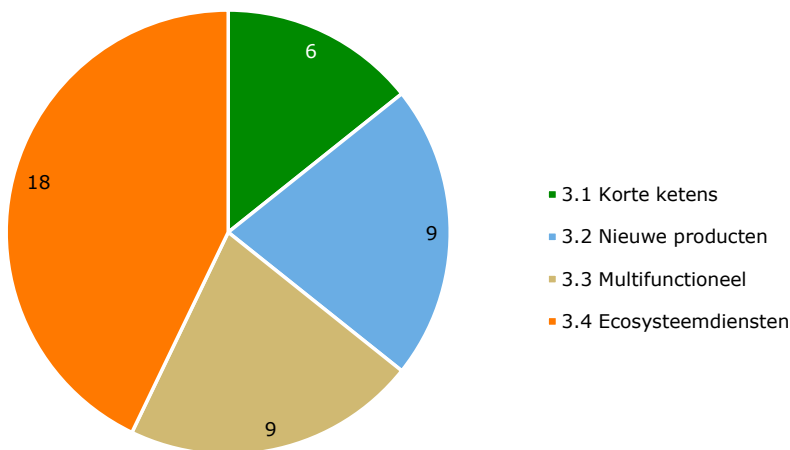
Figuren 2.1, 2.2 en 2.3 geven een overzicht van de verschillende deelonderwerpen binnen de KIA-LWV. Hierin is per deelonderwerp aangegeven of het behandeld is in de 40 geanalyseerde onderzoeken. Een onderzoek kan meerdere perspectieven of thema's behandelen. We zien dat de onderzoeken vrij gelijk verdeeld zijn over de perspectieven en thema's daaronder. Met deze aanpak brengen we in beeld hoe de geanalyseerde onderzoeken aansluiten bij de strategische doelstellingen van de KIA-LWN voor de periode 2024-2027.

Figuur 2.1 Aantal keren thema's gerelateerd aan het deelprogramma 'De ondernemer' van de KIA-LWV Missie 2 zijn behandeld in de geanalyseerde literatuur

Figuur 2.2 Aantal keren dat thema's gerelateerd aan het deelprogramma 'De omgeving' van de KIA-LWV Missie 2 zijn behandeld in de geanalyseerde literatuur

Figuur 2.3 Aantal keren dat thema's gerelateerd aan het deelprogramma 'Producten en diensten' van de KIA-LWV Missie 2 zijn behandeld in de geanalyseerde literatuur

Een aantal onderzoeken onder deze thema's worden hieronder uitgelicht vanwege de sterke link met verdienmodellen en het sociaal-economisch perspectief.

Transitie naar verdienmodel (bijvoorbeeld financiering)

In verschillende van de geanalyseerde onderzoeken wordt onderzocht hoe de transitie naar nieuwe verdienmodellen kan worden gerealiseerd. Thema's die aan bod komen zijn bijvoorbeeld knelpunten die deze transitie bemoeilijken, zoals beperkingen in wet- en regelgeving (2) en uitdagingen op het gebied van financiering (18). Een aantal studies richt zich specifiek op de rol van overheidsbeleid en onderzoekt welke beleidsinstrumenten kunnen worden ingezet om de verduurzaming van de landbouw te stimuleren. Dit kan bijvoorbeeld gebeuren door middel van financieel-economische instrumenten zoals subsidies of belastingvoordelen (12, 18), communicatieve middelen zoals voorlichtingscampagnes (12), en regelgeving zoals het invoeren van wettelijke verplichtingen (5). Daarnaast is er ook gekeken naar mogelijke financieringsvormen die individuele bedrijven kunnen gebruiken om te verduurzamen, zoals het uitgeven van obligaties, het oprichten van fondsen, het inzetten van crowdfunding, en het aantrekken van investeerders (18).

Beloningen voor ecosysteemdiensten

Verdienmodellen waarbij een deel van het inkomen voortkomt uit ecosysteemdiensten zijn vaak besproken in de literatuur, onder de term beloningen voor ecosysteemdiensten (PES). Landeigenaren worden met financiële prikkels gestimuleerd om landgebruik en beheerpraktijken toe te passen die ecosysteemdiensten beschermen (Perrot-Maître, 2006). Meestal wordt in de literatuur niet expliciet over PES gesproken, maar eerder over beloningen voor duurzaamheidsprestaties. Deze beloningen kunnen verschillende vormen aannemen die worden in de literatuur besproken, zoals beloningen voor natuurvriendelijke landbouwpraktijken (31), rentekortingen, korting op de pacht, toegang tot land, en duurzaamheidspremies (11, 13, 20). Ze kunnen gebaseerd zijn op maatregelen, zoals weidegang of niet-kerende grondbewerking (31), of prestaties, zoals verminderde broeikasgasemissies of verbeterde waterkwaliteit (20, 21, 22). Beloningen kunnen afkomstig zijn van zowel private als publieke actoren.

Veranderde relaties met ketenactoren

Nieuwe verdienmodellen veranderen de dynamiek in relaties met ketenpartijen. Wanneer afnemers niet alleen voor landbouwproducten betalen, maar ook voor duurzaamheidsinspanningen, verandert de relatie. Hierdoor wordt duurzaamheid een expliciet onderdeel van de zakelijke interactie. Bij een focus op de korte keten krijgen boeren directer contact met lokale afnemers, zoals supermarkten en horeca. Ook bij de overstap naar nieuwe producten, zoals natte teelten, ontstaan nieuwe relaties. In de geanalyseerde literatuur worden deze relaties impliciet besproken. Zo worden in meerdere rapporten systemen van Kritische Prestatie Indicatoren (KPI's) voorgesteld, waarmee ketens en overheden boeren kunnen belonen voor hun duurzaamheidsprestaties. Dit KPI-systeem kan dienen als basis voor afspraken over de verduurzaming van de bedrijfsvoering (20, 21, 22). Hoewel de geanalyseerde literatuur impliciet ingaat op deze veranderende relaties, ontbreekt een grondige analyse van hoe deze relaties opgebouwd en duurzaam onderhouden kunnen worden. Dit is cruciaal omdat veranderde relaties vaak gepaard gaan met andere dynamieken en uitdagingen. Hierin beoogt Boerenverstand⁴ een belangrijke rol te spelen. Het begrijpen van deze dynamieken is essentieel voor het succes en de continuïteit van nieuwe verdienmodellen.

⁴ <https://boerenverstand.nl/>

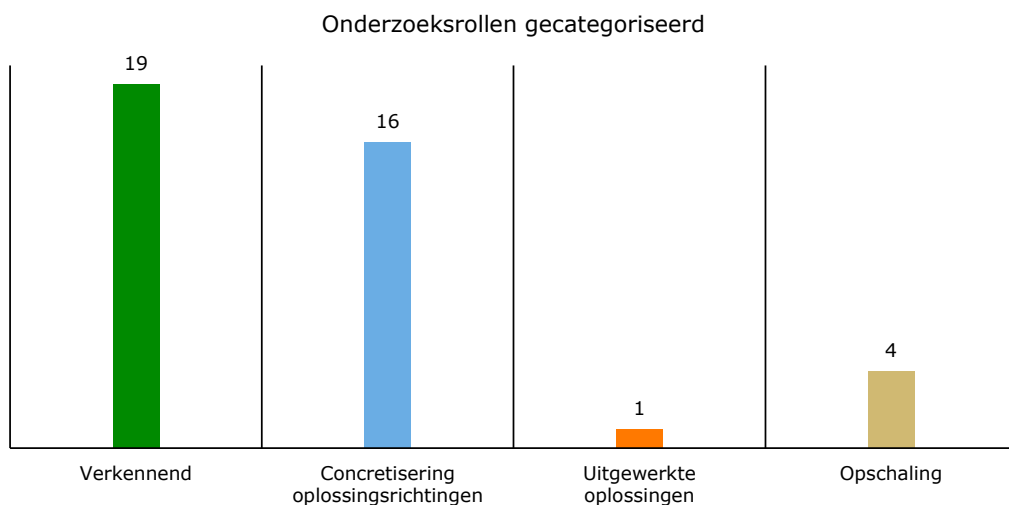
3 De rol van het onderzoek in de ontwikkeling van verdienmodellen

In de literatuur over transitie wordt gesproken over verschillende fases die een innovatie doorloopt, variërend van de initiële nichefasen tot aan mainstream adoptie in de bredere samenleving (Schot en Geels, 2009). Dit idee wordt ook weerspiegeld in onderzoek naar de adoptie van innovaties (Rogers, 1983) en de levenscyclus van beleid, zoals beschreven door Winsemius en Guntram (2002). De ontwikkeling en adoptie van nieuwe verdienmodellen kan eveneens gezien worden als een innovatieproces dat verschillende stadia doorloopt.

Hierbij zijn vier rollen voor onderzoek te onderscheiden:

1. *Verkenning* - TRL 1,2 en 3
Verkenning van nieuwe ideeën en toekomstscenario's.
2. *Concretisering van oplossingsrichtingen* - TRL 4, 5 en 6
Uitwerken en testen van ideeën op haalbaarheid.
3. *Uitgewerkte oplossingen* TRL 7 en 8
Ontwikkeling van prototypen en business cases voor implementatie.
4. *Opschaling* - TRL 9
Uitbreiding naar een breder publiek en marktacceptatie.

Figuur 3.1 geeft van de geanalyseerde studies weer welke rollen deze studies aannemen.

Figuur 3.1 Weergave van de rollen die de geanalyseerde onderzoeken aannemen

Nagenoeg de helft van de studies, 19, zijn 'verkenning': ze schetsen een breed beeld van het verdienmodel, zonder het verdienmodel in detail uit te werken. Elf van deze studies maken gebruik van casestudies (zie onder andere 1, 19, 26), en bijna altijd op bedrijfsniveau: het betreft voorbeelden van best-practices en casuïstiek ter inspiratie, zonder concreet in te gaan op de concrete impact, het verdienmodel en de overdraagbaarheid en opschaling daarvan. Verkenning onderzoek op gebiedsniveau ontbrak nagenoeg (alleen 21 en 40).

De rapporten die worden genoemd bij de 'concretisering van oplossingsrichtingen' volgen vaak op verkenning onderzoek: er worden enkele oplossingsrichtingen of strategieën benoemd, maar deze worden nog niet in detail uitgewerkt. Zestien rapporten worden onder 'concretisering oplossingsrichtingen' geschaard. Deze rapporten bieden vaak wel een rationale waarom de aanbevolen richtingen mogelijk positief effect hebben, maar een uitgebreide analyse van de haalbaarheid, effectiviteit, duurzaamheid en

kosten-baten van de oplossingen ontbreekt. Uitkomsten van deze onderzoeken zijn onder andere: mogelijke effecten van maatregelen in relatie tot een verdienmodel, ontwikkelpaden naar een verdienmodel, en handelingsperspectieven. Bijvoorbeeld rapport 23, waar onderzocht wordt hoe natuurinclusief als niche zich kan ontwikkelen tot mainstream verdienmodel. Daarnaast zetten deze onderzoeken de aanwezige kennishiaten en te overbruggen uitdagingen uiteen: de voorwaarden voor uitgewerkte oplossingen.

Maar één rapport valt te plaatsen onder 'uitgewerkte oplossingen' (4). Het betreft een overzicht van praktische maatregelen die melkveehouders en akkerbouwers kunnen nemen om tot een natuurinclusieve bedrijfsvoering te komen. Per maatregel wordt inzicht gegeven in de biodiversiteitsbijdrage, de inpasbaarheid en effecten op de bedrijfsvoering en de economische consequenties (en doorrekening) hiervan.

Vier rapporten zijn te plaatsen onder 'opschaling': het betreft één Wageningen Research (WR)-rapport (33) en drie externe rapporten (34, 36, 39). Deze vier rapporten gaan allemaal over de opschaling van verdienmodellen in natuurgerichte (natuurinclusieve) landbouw. Het WR-rapport is een verkenning van nieuwe eigendoms- en pachtvormen voor landbouwgrond en grondgebonden melkveehouderij, waarbij wordt stil gestaan bij de schaalbaarheid voor Nederland (33).

Rapport 34 bevat een doorrekening van maatregelen voor veenweidegebieden, met een inventarisatie van succesfactoren en kennishiaten voor verdere opschaling. Rapport 36, door Planbureau van de Leefomgeving (PBL), is een studie naar de effecten van financiële prikkels en gedragsfactoren op de investeringsbereidheid van boeren in maatregelen richting natuurinclusieve landbouw. Het is deels retrospectief (wat heeft tot nu toe geholpen in de opschaling?), deels actueel (wat doen ze momenteel?) en deels prospectief (wat heeft de boer nodig, gecombineerd met welke economische prikkels?). Rapport 39 is een verdiepende bedrijfseconomische analyse van natuurinclusieve melkveehouderij, geschreven door Wij.land. Ze laten zien hoe extensief wel uit kan, maar staan ook stil bij de economische uitdagingen en transitiekosten.

4 Paradigma's

Een paradigma wordt gedefinieerd als een geheel van theorieën, modellen en opvattingen die samen een denkkader vormen; Kuhn (1962) beschrijft het als de lens waarmee men naar de werkelijkheid kijkt. De onderzoeken naar verdienmodellen en het sociaal-economisch perspectief van de landbouwsector worden door twee verschillende lenzen gekeken. Er zijn studies die met name inzetten op optimalisatie van en verduurzaming binnen het huidige lineaire landbouwsysteem en studies die zoeken naar veranderingen van het huidige systeem en nieuwe vormen van productie, consumptie en bijbehorende verdienmodellen.

Beide onderliggende paradigma's komen voor in de geanalyseerde studies naar verdienmodellen. Achttien studies zijn het meest vanuit het optimalisatieparadigma ingestoken en 25 van de studies analyseren vanuit een bredewelvaartparadigma.

Het optimalisatieparadigma

Onderzoek vanuit dit paradigma is gestoeld op de waardegedreven principes van groei, technologisch optimisme, specialisatie en winstmaximalisatie. Deze studies zijn gericht op optimalisatie van de economische baten voor agrarische ondernemers. De markt staat centraal waar producten worden afgezet, waar relevant rekening wordt gehouden met subsidies. Optimalisatie wordt gerealiseerd door enerzijds kosten voor de ondernemers te verlagen of opbrengsten voor de ondernemers te verhogen. Er wordt binnen nieuwe kaders (bijvoorbeeld richtlijnen en wetgeving rond natuur, klimaat en waterkwaliteit) geanalyseerd hoe de economische baten kunnen worden verhoogd.

Studies vanuit dit paradigma zijn veelal gebaseerd op bestaande verdienmodellen. Voorbeelden zijn precisielandbouw, vergoedingen voor agrarisch natuurbeheer, en het verminderen van inputs zoals kunstmest en krachtvoer. In deze studies wordt meestal rond verduurzaming een traditioneel recept gevolgd om rendabiliteit te verbeteren zoals efficiëntieverhoging en specialisatie, wat leidt tot een kostenvoordeel.

Het bredewelvaartparadigma

Studies vanuit dit paradigma kijken naar nieuwe verdienmodellen, gericht op de interacties tussen het fysieke en het sociaal-economische systeem. Naast efficiëntie wordt gestreefd naar onder andere diversificatie en veerkracht, naar meer vraaggedreven productie, samenwerking in de keten en andere manieren van bedrijfsvoering. De studies richten zich op 'of en hoe' verdienmodellen kunnen worden opgebouwd op basis van nieuwe technologieën en samenwerkingen, aangepaste productieprocessen, nieuwe producten en diensten, aangepaste ketenconfiguraties en aangepast beleid.

Er wordt gestreefd naar maximale waardecreatie door ondernemers, overheden en binnen ketens, zowel economisch, ecologisch als sociaal. De concurrentiekracht wordt versterkt, meer op basis van kwaliteit dan op basis van kostenleiderschap. Hierbij zijn natuurlijke en maatschappelijke waarden onderdeel van de bedrijfsvoering, en zorgt goed rentmeesterschap voor behoud van nutriënten en grondstoffen. Rentmeesterschap is belangrijk omdat binnen de brede welvaart ook toekomst voor volgende generaties in acht wordt genomen. Dit gaat verder dan het verduurzamen van de landbouw. Dit vereist radicaal nieuw denken, evenals investeringen in de landbouw en de rest van de economie (Maij et al., 2019; RLI, 2024). Voorbeelden zijn de productie van eiwitgewassen voor korte ketens of Community Supported Agriculture (CSA) zoals Herenboeren (Hassink et al., 2020).

5 Analyse

De complexe opgaven in het landelijke gebied, waar de beleidsmatige aandacht voor stikstof, water, natuur en klimaat samenkomt met het streven naar een vitaal platteland, vereisen beleid dat is onderbouwd door wetenschappelijke inzichten. Het doel van deze studie was om een overzicht te geven van het onderzoek naar verdienmodellen en sociaal-economische kansen die het landelijk gebied verder kunnen versterken.

5.1 Gebiedsgerichte aanpak speelt een kleine rol in onderzoek

Binnen beleid en onderzoek is er steeds meer aandacht voor een gebiedsgerichte aanpak, waarbij een gebied, met zijn unieke kenmerken en uitdagingen (water, stikstof, klimaat, biodiversiteit, welzijn, economie, et cetera), als uitgangspunt dient. Het gebied staat hierbij centraal, terwijl de kenmerken, uitdagingen en oplossingsrichtingen integraal aangevlogen worden om zo de complexe uitdagingen voor het landelijk gebied slim en effectief aan te pakken. Het verdienmodel wordt vaak geïsoleerd geanalyseerd (bedrijfsperspectief) en niet in relatie en synergie tot kenmerken vanuit de regio. Binnen de bestudeerde literatuur zijn maar weinig voorbeelden van een gebiedsgerichte aanpak te benoemen. Het betreft één WR-rapport (21) en twee externe rapporten (34, 38). Hierbij past de kanttekening dat dit ook het resultaat is van de focus op verdienmodellen voor individuele agrarische bedrijven in de selectie van de rapporten voor deze analyse.

Het verdienvermogen van de regio zou als concept kunnen dienen om verdienmodellen met potentie voor de specifieke regio te onderzoeken. Verdienvermogen gaat verder dan individuele verdien capaciteit, en belicht de kansen van een regio of gebied om in samenwerking gezamenlijk verdienmodellen te ontwikkelen. Verdienvermogen wordt vaak in een adem genoemd met verdienmodel, maar er zijn wel degelijk verschillen (Berkhout en Galema, 2022). Bij verdienmodellen ligt de focus met name op private kosten en baten van een activiteit. Daarentegen gaat verdienvermogen, vanuit een bedrijfs- en sectorperspectief, meer om innovatiekracht, aanpassingsvermogen, ondernemerschap en bedrijfsontwikkeling. Het verdienvermogen van de regio biedt kaders voor de uitwerking van verdienmodellen. Iedere regio is uniek in de mogelijke interactie tussen bedrijven en samenwerkingsvormen. Daarnaast heeft iedere regio specifieke opgaven rond bijvoorbeeld klimaat, en om water en bodem sturend te maken in de ruimtelijke inrichting. De combinatie van deze opgaven en de regiokenmerken biedt verschillende kansen voor verdienmodellen in de regio.

Door op gebiedsniveau naar verdienmodellen te kijken, ontstaat meer aandacht voor samenwerking tussen gebiedspartners en ondernemers. Het gezamenlijk verdienvermogen gaat verder dan de optelsom van individuele verdienmodellen: het onderzoekt hoe partijen elkaar kunnen ondersteunen en versterken. Op deze manier dragen zij gezamenlijk bij aan natuur- en biodiversiteitsdoelstellingen, economische groei, veerkracht en een bredere welvaartsgroei in de regio. Een voorbeeld is de Gemeente Midden-Delfland (38), waar multifunctionele landbouw en korte(re) ketens als ingang worden gebruikt om (agrarische) ondernemers en andere gebiedspartijen te laten werken aan een nieuw 'maatschappelijk verdienvermogen op basis van meervoudige waardencreatie en brede welvaart'.

5.2 De internationale context is onderbelicht in onderzoek

Op de internationale markt bepalen vraag en aanbod de prijs van agrarische producten. Vraag en aanbod worden daarbij sterk beïnvloed door beleid en wetgeving door overheden. Het is belangrijk om kansen en ontwikkelingen op deze internationale markt te beschouwen voor de ontwikkeling van verdienmodellen. Met name voor Nederland, aangezien een groot deel van de Nederlandse landbouwproducten voor export bestemd is. In 2023 exporteerde Nederland bijvoorbeeld voor 12 miljard euro aan zuivel en eieren, 11,5 miljard euro aan sierteeltproducten, 11,2 miljard euro aan vlees en 8,7 miljard euro aan groenten en fruit (Jukema et al., 2024).

Op basis van de geanalyseerde studies zien we dat het onderzoek naar verdienmodellen in Nederland zich vooral lijkt te richten op de Nederlandse context, met weinig aandacht voor de internationale context waarin de Nederlandse agrarische sector opereert. Onderzoek vanuit een meer internationaal perspectief bevordert het leren van voorbeelden uit het buitenland. Denk bijvoorbeeld aan kennis rond ontwikkeling van nicheproducten en nieuwe markten in andere landen. Concreet zijn er in het buitenland verschillende voorbeelden en initiatieven rond de ontwikkeling van verdienmodellen die ook goed in de Nederlandse context toepasbaar zijn, bijvoorbeeld verdienmodellen rond landbouw in of nabij de stad.

5.3 Beleidsaanbevelingen verschillen per paradigma van de studie

In de geanalyseerde studies naar verdienmodellen zijn meestal ook (beleids)aanbevelingen beschreven voor de ontwikkeling van nieuwe verdienmodellen. Deze aanbevelingen zijn adviserend richting beleid of vervolgonderzoek en richten zich bijvoorbeeld op de kaders, omstandigheden en beleidsinstrumenten die faciliteren bij de ontwikkeling van sociaal-economisch perspectief en verdienmodellen voor het landelijk gebied.

Er zijn enkele beleidsaanbevelingen die in de geanalyseerde studies veel terugkomen. Zo benadrukken studies vaak het belang van beleid dat zekerheid biedt voor de lange termijn over de omschakeling voor agrariërs zowel technisch, wetgevend en financieel. Een randvoorwaarde voor het realiseren van haalbare verdienmodellen is zekerheid. Om deze zekerheid te realiseren, is duidelijk overheidsbeleid nodig evenals een heldere langetermijnvisie. Dit wordt veelvuldig in de geanalyseerde literatuur benadrukt als een essentiële bouwsteen voor het realiseren van duurzame verdienmodellen. Deze zekerheid biedt ruimte om te experimenteren met verdienmodellen en ondernemerschap. Voorbeelden van zekerheid zijn bijvoorbeeld langetermijnbeloningen voor duurzaamheidsprestaties en langdurige pachtcontracten. Een andere (beleids)aanbeveling die veel terugkomt, is het zicht bieden op de financiële potentie van nieuwe verdienmodellen (afzetmogelijkheden, opschaalbaarheid en financiële doorrekening), met name door vervolgonderzoek.

Als we de geanalyseerde studies bekijken per onderliggend paradigma, zien we dat de beleidsaanbevelingen uiteenlopen. In studies vanuit het bredewelvaartparadigma richten aanbevelingen zich op het stimuleren van samenwerking met andere partijen zoals waterschappen, terreinbeheerders, provincies, collega-ondernemers en maatschappelijke organisaties. Daarnaast is vanuit het bredewelvaartparadigma in de beleidsaanbevelingen een bredere waardering van een verdienmodel van belang. Deze zijn gericht op de bredere potentie van het verdienmodel, niet enkel financieel, maar ook sociaal-cultureel en ecologisch.

Anderzijds zijn beleidsaanbevelingen vanuit studies van het optimalisatie paradigma juist meer gericht op financiële ondersteuning van de overheid. Bij de beleidsaanbevelingen in studies in relatie tot het optimalisatieparadigma zijn beleidsinstrumenten in vier hoofdgroepen van belang: de markt, subsidiering van niet-productieve investeringen, betalingen voor ecosysteemdiensten (een financiële vergoeding voor boeren) en overige beleidsinstrumenten.

6 Conclusies

Het doel van dit onderzoek was een eerste inzicht te bieden in het gedane onderzoek naar verdienmodellen en het sociaal-economisch perspectief voor het landelijk gebied. Hiervoor is een analyse gedaan over 40 voor LVVN relevante onderzoeksrapporten. Zie bijlage 2 voor een overzicht.

In de geanalyseerde studies tekenen zich de volgende conclusies af: de nadruk ligt op onderzoek naar 'natuurgerichte landbouw'. Het onderzoek in deze categorie richt zich op verdienmodellen voor boeren die maatregelen nemen gericht op klimaat, milieu en biodiversiteit. Hieronder valt bijvoorbeeld het toepassen van weidevogelbeheer, kruidenrijkgrasland, verminderd gebruik van landbouwchemicaliën evenals het leveren van ecosysteemdiensten zoals verbeterde waterkwaliteit, koolstofvastlegging, en landschapskwaliteit. Onderzoek naar het verdienmodel van biologische landbouw is daarentegen beperkt.

- De geanalyseerde onderzoeken sluiten aan bij de strategische doelstellingen van Kennis- en Innovatieagenda Landbouw-Water-Voedsel (KIA-LWV) voor de periode 2024-2027. De in deze agenda gedefinieerde thema's en onderwerpen komen in de geanalyseerde studies aan bod.
- Nagenoeg de helft van de studies zijn 'verkenkend': ze schetsen een breed beeld van het verdienmodel, zonder het verdienmodel in detail uit te werken. Verder zijn diverse studies gericht op 'concretisering van oplossingsrichtingen': er worden enkele oplossingsrichtingen of strategieën benoemd, maar deze worden nog niet in detail uitgewerkt.
- Het uitwerken van de 'opschaling' van het verdienmodel zien we maar in enkele studies terugkomen.

In dit onderzoek zijn twee paradigma's voor het onderzoek naar verdienmodellen onderscheiden. Beide paradigma's komen in de geanalyseerde studies terug; 18 studies zijn het meest vanuit het optimalisatieparadigma ingestoken en 25 van de studies analyseren vanuit een bredewelvaartparadigma. De beleidsaanbevelingen per studie kunnen afhankelijk zijn van het onderliggend paradigma van de studie.

Op basis van de geanalyseerde studies, zien we twee witte vlekken in het gedane onderzoek. Een eerste witte vlek is onderzoek naar het verdienvermogen van de regio als richting voor de ontwikkeling van verdienmodellen. Gebiedsgerichte aanpak speelt een kleine rol in onderzoek naar verdienmodellen. Een andere witte vlek is de internationale context in onderzoek naar verdienmodellen. Ondanks dat er specifiek gekeken is naar Nederlands onderzoek, zijn in deze Nederlandse onderzoeken internationale voorbeelden en markten onderbelicht.

Deze analyse van bestaande rapporten geeft overzicht in de voorhanden kennis en biedt handvatten voor verdere onderzoeksprogrammering en beleidsvorming op het thema van agrarische verdienmodellen. Om hier verder inzicht in te krijgen is vervolgonderzoek nodig waarin een grotere selectie van rapporten geanalyseerd wordt.

Bronnen en literatuur

- Berkhout, P. en S. Galema, 2022. *Duurzaam verdienen. Analyse verdienvermogen verduurzamingsmodellen landbouw*. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-rapport 147.
- EC, 2020. *A Farm to Fork Strategy: For a fair healthy and environmentally-friendly food system*. Brussels, European Commission.
- Hassink, J., A. Moriggi, S. Senni, E. Hense en D. de Moor, 2020. Caring agricultural and food practices. In *Routledge Handbook of sustainable and regenerative food systems* (pp. 126-140). Routledge.
- Jongeneel, R. (2020). *Verdienmodel: actualiteit, theorie, parktijk en beleid*. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2020-067.
- Jukema, G.D., P. Ramaekers en P. Berkhout (Red.), 2024. *De Nederlandse agrarische sector in internationaal verband – editie 2024*. Wageningen/Heerlen/Den Haag, Wageningen Economic Research en Centraal Bureau voor de Statistiek, Rapport 2024-002.
- Kuhn, T., 1962. *De structuur van wetenschappelijke revoluties*. Meppel, Koninklijke Boom Uitgevers.
- LNV, 2018. *Landbouw, natuur en voedsel: waardevol en verbonden*. Den Haag, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.
- LNV, 2022. *Kamerbrief over actieplan voor groei biologische productie en consumptie*. Den Haag, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.
- Maij, H., B. Baarsma, G. van Dijk, H. van Trijp, H. Volberda, M. Vermeulen, R. Tijssen en S. Thus, 2019. *Goed boeren kunnen boeren niet alleen*. Taskforce Kringlooplandbouw.
- Mighels, G., I. de Jonge, M. Bracke, T. Vellinga en W. Sukkel, 2023. *Het perspectief van de biologische landbouw; Duurzaamheidsprestaties voor klimaat, natuur en dierwelzijn*. Wageningen, Wageningen Livestock Research, Rapport 1417.
- Perrot-Maître, P., 2006. *The Vittel payments for ecosystem services: a 'perfect' PES case?* International Institute for Environment and Development.
- Polman, N. en R. Jongeneel, 2020. Voor een natuurinclusieve landbouw zijn nieuwe verdienmodellen nodig. *Economisch Statistische Berichten Dossier Duurzame Landbouw 105(4761S)*: p.99-101.
- RLI, 2024. *Waardevol regeren: Sturen op Brede Welvaart*. Den Haag, Raad voor de Leefomgeving en infrastructuur.
- Rogers, E.M., 1983. *Diffusion of innovations*. 3rd ed. New York, Free Press of Glencoe.
- Schot, J. en F.W. Geels, 2009. Strategic niche management and sustainable innovation journeys: theory, findings, research agenda, and policy. *Technology Analysis & Strategic Management 20(5)*, 537-554.
- Silici, L., 2014. *Agroecology: What it is and what it has to offer*. International Institute for Environmental Development
- Smits, M.J., A. Dawson en R. Schrijver, 2024. *Verdienmodellen van natuurinclusieve landbouw; Stand van zaken en hoe nu verder*. Wageningen Research, Rapport WPR-OT-1063.
- STOWA, 2021. *Betaalbaarheid – Een inventarisatie van de haalbaarheid van maatregelen in het veenweidegebied*.
- Tacken, G., J. Galama, P. Jaspers, V. Immink en L. Aramyan, 2021. *Kortketenproducten in Nederland; Zijn horeca, catering en supermarkten geïnteresseerd in producten uit de regio*. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2021-013.
- Venema, G., M. Benus, W. Van Everdingen, L. Puister-Jansen, G. Splinter, M. Vijn en D. van Wonderen, 2021. *Agrarische productie ten behoeve van korte keten. Een landelijke meting*. Wageningen, Wageningen Economic Research.
- Winsemius, P. en U. Guntram, 2002. *A Thousand Shades of Green: Sustainable Strategies for Competitive Advantage*. London, Routledge.

Bijlage 1 Methodiekbeschrijving

Selectie rapporten

Dit onderzoek is gebaseerd op een selectie van 40 voor LVVN relevante onderzoeksrapporten, zie bijlage 2 voor een overzicht. Om onderzoek naar het sociaal-economisch perspectief in het landelijk gebied handen en voeten te geven is specifiek geselecteerd op studies over 'verdienmodellen'. Deze studies gaan over bestaande en nieuwe verdienmodellen voor de landbouw in Nederland in relatie tot opgaven rond natuur, klimaat en waterkwaliteit. In eerste instantie is gekeken naar rapporten vanuit de WUR van de afgelopen vijf jaar. Hierbij is specifiek gekeken naar onderzoeken die zijn voortgekomen uit Kennis- en Innovatie Agenda van meerjarige missie gedreven innovatieprogramma's (MMIP) vanuit de missie 2B (oude nummering 1D) 'Verdienvermogen, perspectief en waarde creatie'. De selectie is verrijkt met enkele belangrijke rapporten op het thema van andere onderzoeksinstellingen; onderzoek vanuit universiteiten zijn in deze analyse niet meegenomen.

Afbakening

Deze studie heeft de volgende uitgangspunten:

- Er is enkel gekeken naar voor het ministerie van LVVN relevante rapporten.
- De analyse betreft een bondige analyse van een selectie van rapporten; voor een uitgebreide analyse is een vervolgstudie nodig.

Methode

In deze studie zijn door middel van een analyseraamwerk de rapporten geanalyseerd op vooraf geïdentificeerde relevante indicatoren; zie bijlage 3 voor het analyseraamwerk.

Bijlage 2 Lijst van geëvalueerde studies

Tabel B2.1 Lijst van geëvalueerde studies

Nr.	Titel	Auteurs	Publicatie-jaar	Herkomst
1	Toekomstige voedselproductie: een portret van pionierende boeren die bijdragen aan kringlooplandbouw in Nederland	Hoes, A.C., Slegers, M., Savelkouls, C., Beldman, A., Lakner, D. en Puister-Jansen, L.	2020	WR
2	Duurzaam verdienen, Analyse verdienvermogen verduurzamingsmodellen landbouw	Berkhout, P. en Galema, S.	2022	WR
3	Kijk op multifunctionele landbouw, omzet 2007-2020	Meulen, H. van der, Jager, J., de Jong, D., Stokkers, R., Venema, G. en Vijn, M.	2022	WR
4	Natuurinclusieve bedrijfsvoering: Praktische maatregelen en cijfers voor akkerbouw en melkveehouderij	Dijkshoorn-Dekker, M., Polman, N., Beldman, A., Doorneweerd, G., Janssens, B., Dekking, A. en Wolf, P. de	2020	WR
5	Verdienmodellen voor natuurinclusieve landbouw: stand van zaken en hoe nu verder	Smits, M.J., Dawson, A. en Schrijver, R.	2024	WR
6	Meerkosten biodiversiteitsmaatregelen voor melkvee- en akkerbouwbedrijven.	Beldman, A., Polman, N., Kager, H., Doornewaard, G., Greijdanus, A., Prins, H., Dijkshoorn, M. en Koppenjan, J.	2019	WR
7	Financiering voor duurzame landbouwbedrijven. Geld aantrekken op de sociale en ecologische waarden die jij als boer creëert.	Drion, S., van Boxtel, M., Vijn, M. en Meulen, H. van der	2020	WR
8	Goed boeren kunnen boeren niet alleen. Taskforce verdienvermogen Kringlooplandbouw	Maij, H., Baarsma, B., Koen, C., van Dijk, G., Van Trijp, H., Volberda, H., Vermeulen, M., Tijssens, R. en Thus, S.	2019	WR
9	Verdienmodellen natuurinclusieve landbouw	Polman, N., Dijkshoorn, M., Doorneweert, B., Rijk, P., Vogelzang, T., Reinhard, S., Smit, B., Splinter, G., Heideveld, A., Geerts, R. en Grin, J.	2020	WR
10	<u>Verdienmodellen voor extensieve landbouwbedrijven: pijlers, principes en perspectieven.</u>	Schrijver, R., Westerink, J., Jong, K.D., Smit, B., Meer, R. van der en Dijkshoorn, M.	2022	WR
11	Stapelen van beloningen voor natuurinclusieve landbouw: een lonkend perspectief?	Silvis, H., Schrijver, R. en Jellema, A.	2022	WR
12	Overzicht handelingsperspectieven voor beleid gericht op extensivering van de landbouw	Eldik, Z. van, Westerink, J., Schrijver, R., Dijkshoorn-Dekker, M. en Schütt, J.	2021	WR
13	Toepassing van kritische prestatie-indicatoren voor de landbouw	Jellema, A., Pessers, R.H., Doorn, A.M. van en Reijs, J. W.	2023	WR
14	De bijdrage en potentiële bijdrage van verschillende partijen aan de veranderingen in het natuur-, landbouw-, en voedselsysteem	Sanders, M.E., Faber, J.H., Kamphorst, D.A., Kistenkas, F.H., Langers, F., Selnes, T., Smits, M.J.M. en Woltjer, G.B.	2023	WR
15	PPS slimme verdienmodellen akkerbouw	Galema, S., Meulman, F., Polman, N., Kuipers-ten Brummelhuis, A. en Manshanden, M.	2023	WR
16	KPI sturing op NPLG doelen: Vingeroefening voor ministerie van LNV	Reijs, J.W., Jager, J.H., Daatselaar, C.H.G. en Beekman, V.	2023	WR
17	Quick scan stikstofproblematiek en biologische veehouderij: Mogelijke bijdrage van de biologische sector aan oplossingsrichtingen voor ammoniakproblematiek	Plomp, M. en Migchels, G.	2021	WR
18	Financiering transitie naar duurzame landbouw: Inzicht in het huidige financieringslandschap en ontwikkelingen	Meulen, H. van der, Meer, R. van der en Asseldonk, M. van	2020	WR

Nr.	Titel	Auteurs	Publicatie- jaar	Herkomst
19	Verdienmodellen als randvoorwaarde voor realiseren doelen Duurzame Zuivelketen	Eweg, A., Beldman, A. en Jellema, A.	2022	WR
20	Kritische prestatie-indicatoren als meetinstrument voor marktpartijen	Jellema, A., Pessers, R., Doorn, A. van en Reijs, J.	2023	WR
21	Kritische prestatie-indicatoren als meetinstrument voor regionale overheden	Jellema, A., Pessers, R., Doorn, A. van en Reijs, J.	2023	WR
22	Kritische prestatie-indicatoren als meetinstrument voor de Rijksoverheid	Jellema, A., Pessers, R., Doorn, A. van en Reijs, J.	2023	WR
23	Natuurinclusieve landbouw: van niches naar mainstream (fase 1)	Smits, M.J., Polman, N., Michels, R., Schrijver, R., Sukkel, W., Visser, A., Vogelzang, T. en Kistenkas, F.	2019	WR
24	Beloning voor duurzame en toekomstgerichte melkveebedrijven	Beldman, A., Jellema, A. en Eweg, A.	2022	WR
25	Brabantse boeren krijgen beloning voor betere score Brabantse Biodiversiteitsmonitor	Beldman, A., Jellema, A. en Eweg, A.	2022	WR
26	Nieuw sturingsmodel LandvanWaarde biedt gestapelde beloningen op maat	Beldman, A., Jellema, A. en Eweg, A.	2022	WR
27	Effect van verbredingsactiviteiten op het inkomen in de land- en tuinbouw	Meulen, H. van der, Asseldonk, M. van en Jager, J.	2022	WR
28	Uitwerking bedrijfstypen voor duurzame landbouw: Dierlijke en plantaardige sectoren	Vissers, L., Asseldonk, M. van, Daatselaar, C., Jager, J., Jongeneel, R., Groot, M., Helming, J., Horne, P. van en Hoste, R.	2024	WR
29	Agrarische productie ten behoeve van de korte keten: een landelijke meting	Venema, G., Benus, M., Everdingen, W. van, Puister-Jansen, L., Splinter, G., Vijn, M. en Wonderen, D. van	2021	WR
30	Op weg naar grondgebonden rundveehouderij: Verkenning van de beleidsopgave en de effecten van mogelijk toekomstig mestbeleid op areaalbehoefte en -beschikbaarheid, inkomens en continuïteitsperspectieven in de Nederlandse veehouderij	Koeijer, T. de, Blokland, P.W., Daatselaar, C., Helming, J., Luesink, H. en Puister, L.	2022	WR
31	Franse boeren krijgen betaald voor ecosysteemdiensten	Beldman, A.C.G.	2022	WR
32	Oostenrijkse boeren verdienen aan koolstofopslag: Inspiratiesheet voor nieuwe verdienmodellen	Beldman, A.C.G.	2022	WR
33	Verkenning nieuwe eigendoms- en pachtvormen voor landbouwgrond: Een stimulans voor een meer grondgebonden melkveehouderij?	Jellema, A., Beldman, A.C. G. en Woltjer, P.J.	2023	WR
34	Betaalbaarheid: Een inventarisatie van de haalbaarheid van maatregelen in het veenweide gebied	Verhagen, F., Weerd, M. de en Westerhof, R.	2019	Stowa
35	Carbon Farming: inspirerende verdiemodellen	Interreg North Sea Region	2020	Interreg
36	Natuurinclusieve landbouw: wat beweegt boeren?	Bouma, J., Koetse, M. en Brandsma, J.	2019	PBL
37	Maatregelen Natuurinclusieve Landbouw	Erismen, J.W., Eekeren, N. van, Doorn, A. van, Geertsema, W. en Polman, N.	2017	nvt
38	Gebiedsgericht Werken op basis van de Transitiebloem-aanpak Casus: Landschap-inclusieve Kringlooplandbouw Midden-Delfland	Huntjens, P., Herkrath, M. en Brouwer, D.	2024	Inholland
39	Onder de Streep 2023 Bedrijfseconomische analyse van de transitie naar natuurinclusieve melkveehouderij	Belder, M., Diele, M. en Groot, D.	2024	Wij.land
40	Innovatie en perspectief voor de landbouw	Kestem, L.	2024	Kestem consultancy

Bijlage 3 Analyseraamwerk

PERSPECTIEF

PERSPECTIEF 1: DE ONDERNEMER

PERSPECTIEF 2: DE OMGEVING

PERSPECTIEF 3: PRODUCTEN EN DIENSTEN voor verdienmodel

THEMA

1.1 Beschrijving bedrijfsmodel aan de hand van praktijkcasus (kwalitatief)

1.2 Nieuwe bedrijfsmodellen (kwantitatief)

1.3 Transitie naar verdienmodel (bijvoorbeeld financiering)

2.1 Veranderende relaties met ketenactoren

2.2 Beleidsinstrumenten voor 't Rijk (waaronder NPLG)

2.3 Effecten van opschaling (bijvoorbeeld in relatie tot grondmarkt)

3.1 Korte ketens

3.2 Nieuwe producten

3.3 Multifunctioneel

3.4 Ecosysteemdiensten

METHODE (kwalitatief beschrijven)

Cases beschrijvingen

Livinglab

Expertconsultatie

Literature search

Beleidsadvies

Is er sprake van modelberekeningen (kwantitatief)

Ja

Nee

FASE VAN ONDERZOEK

Perspectiefbiedend

Concretisering oplossingsrichtingen

Uitgewerkte oplossingen

Opschaling

SCHAAL

Bedrijfsniveau

Regioniveau (gebiedsgericht)

Regio / studiegebied

Open vraag

Sectoren

Open vraag

Benadering

Bedrijfsgerichte benadering

Systeembenadering

PARADIGMA

Integraal brede welvaart

Optimalisatie neoliberal

CATEGORIE

Natuurinclusief/regeneratief/duurzaam

Biologisch/certificering

Kringlooplandbouw/circulair

Niet onderscheiden

Kennishiaten die genoemd worden**Aanbevelingen/Conclusies**

Aanbevelingen voor boer

Aanbevelingen voor LNV

Aanbevelingen voor actoren in de keten

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E communications.ssg@wur.nl
wur.nl/economic-research

RAPPORT 2024-138

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 7.700 medewerkers (7.000 fte), 2.500 PhD- en EngD-kandidaten, 13.100 studenten en ruim 150.000 Leven Lang Leren-deelnemers behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

To explore
the potential
of nature to
improve the
quality of life

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E communications.ssg@wur.nl
wur.nl/economic-research

Rapport 2024-138

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 7.700 medewerkers (7.000 fte), 2.500 PhD- en EngD-kandidaten, 13.100 studenten en ruim 150.000 Leven Lang Leren-deelnemers behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

